

АНАЛІЗ ЦІЛЕЙ ВИХОВАННЯ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

У статті проведено аналіз цілей виховання у сучасних умовах. Від цілей залежить усе: зміст, організація, форми і методи виховання. У статті розкрито проблему цілей виховання, яка належить до найбільш важливих у педагогіці.

Ключові слова: цілі виховання у сучасній школі, завдання виховання, стратегії виховання.

В статье проведен анализ целей воспитания в современных условиях. От целей зависит все: содержание, организация, формы и методы воспитания. В статье раскрыта проблема целей воспитания, которая принадлежит к наиболее важным в педагогике.

Ключевые слова: цели воспитания в современной школе, задачи воспитания, стратегии воспитания.

In the article the analysis of the purposes of education in modern conditions is carried out. All depends on the purposes: the maintenance, the organisation, forms and education methods. In the article the problem of the purposes of education which belongs to the most important in pedagogics is opened.

Keywords: the education purposes at modern school, problems of education, education strategy.

Серед найголовніших цілей виховання є одна, схожа на мрію, виражаючи найвище призначення виховання, - забезпечити кожній людині, що з'явилася на світ, всесторонній і гармонійний розвиток. Вражає не стільки число цілей виховання, скільки різноманітність підходів, концепцій, поглядів і думок, що послужили основою для тих або інших формувань цілей. Цілям підкоряється усе: зміст, організація, форми і методи виховання. Тому проблема цілей виховання належить до найбільш важливих в педагогіці. Боротьба навколо цілей виховання розгорілася вже у античному світі. Древні мислителі погоджувалися, що метою виховання має бути виховання добродетелі. Але що вважати добродетеллю - з цього питання їх думки розходилися. Платон віддає перевагу вихованню розуму, волі і почуттів. Арістотель говорить про виховання мужності і загартованості (витривалості), помірності і справедливості, високої інтелектуальності і моральної чистоти. Я.А. Коменський безмежно вірив в силу виховання. Епіграфом твору «Материнська школа» він запозичив слова Цицерона: «Основа усієї держави полягає в правильному вихованні юнацтва». На думку Я.А. Коменського, виховання має бути спрямовано на досягнення трьох цілей: пізнання себе і навколишнього світу (розумове виховання), управління собою (моральне виховання) і прагнення до Бога (релігійне виховання). Ж.Ж. Руссо твердо стояв на позиціях підпорядкування мети виховання формуванню загальнолюдських цінностей. Виховання потрібне людині тому, помічає він, що та появляється на світ

безпорадна і слабка. Завдання виховання - створити людину. І. Песталоцци, швейцарський педагог-демократ, говорить, що мета виховання - розвинути здібності і дарування людини, закладені в неї природою, постійно їх удосконалювати і таким чином забезпечити «гармонійний розвиток сил і здібностей людини». Німецький педагог І. Герbart метою виховання вважав усебічний розвиток інтересів, спрямований на гармонійне формування людини. «Ми сміливо висловлюємо переконання, - писав великий російський педагог К.Д. Ушинський, - що моральний вплив складає головне завдання виховання, набагато важливіше, ніж розвиток розуму взагалі, наповнення голови знаннями» [1].

Виховання є основною категорією педагогіки. Людина виховується з самого народження і практично до самої смерті. Сила цієї виховної дії, природно, змінюється залежно від віку, соціального положення і статусу. У різні історичні періоди суспільство характеризувало цю категорію виходячи зі своїх соціальних установок і актуальних завдань, при цьому частіше воно піклувалося про свою стабільність, чим про розвиток потенціалів людини. У різних редакціях, але, зберігаючи загальний сенс, виховання розглядалося як управління процесом формування особи в цілому або окремих її якостей відповідно до потреб суспільства [2].

Нині, незважаючи на різноманіття наукових теорій і підходів, в педагогіці відсутнє однозначне розуміння суті виховання, що пояснюється його складністю

і багатоаспектністю. Виховання тісно пов'язане з цілим рядом психологічних і педагогічних понять. Передусім, такий зв'язок об'єктивно існує з поняттям «формування». Цей термін припускає певні зміни в людині, це процес і завершений результат, надання їй певної форми, появи фізичних і особових новоутворень в людині. Який би аспект ми не узяли у главу кута для визначення поняття «виховання», в усіх визначеннях є присутніми загальні ознаки, що характеризують це явище. По-перше, виховання визначається як процес, тобто як динамічне явище, що припускає певні якісні і кількісні зміни, які відбуваються в людях, з якими взаємодіє вихователь. По-друге, такою ознакою є цілеспрямованість дій на вихованця. Ця ознака означає, що виховання завжди спрямоване на досягнення певного результату, який, передусім, визначається тими позитивними змінами, які відбуваються в особі вихованця. Безцільне виховання (виховання взагалі) не існує. По-третє, гуманістична спрямованість, як ознака, визначає вектор дії на вихованців. Не всяка дія виховує гуманістичні якості. Поза сумнівом, існує і «антивиховання», коли вплив оточення формує негативні антигуманні риси. По-четверте, в якості найважливішої ознаки виховання більшість дослідників називають взаємодію вихователя і вихованця. Саме ця ознака підкреслює активність самого вихованця у процесі виховання, визначає його суб'єктну позицію. Таким чином, в найзагальнішому вигляді виховання можна визначити як цілеспрямований процес формування гуманістичних якостей особи, заснований на взаємодії вихователя і вихованця.

Особливостями виховання учнів і студентів професійної школи є придбання молодими людьми нового соціального статусу, відповідно до якого у них змінюється його власне відношення до себе. У цих освітніх установах педагоги стикаються із складним і, по суті, ще недостатньо вивченим процесом прискореної соціалізації. За порівняно короткий термін в професійному училищі, в коледжі, у ВНЗ у молодих людей відбувається досить серйозний психологічний стрибок у свідомості, що залежить багато в чому від людей, що оточують його. Ставши такими, що навчаються у професійних учбових закладах, молоді люди вважають себе досить

дорослим і вимагають певної поваги і розуміння їх нового соціального статусу. Річ у тому, що в професійній школі відбувається формування професійної ідентичності, розуміння себе в майбутній професії, розуміння свого власного значення в рішенні виробничих і економічних завдань. У професійному учбовому закладі відбувається розуміння молодою людиною власних можливостей і можливостей реалізації своїх потенціалів. Прихід в професійний учбовий заклад, вибір професійної діяльності багато в чому сприяють тому, що людина, яка вибрала цей напрям в житті, прагне до певної самореалізації, вибирає нове поле для реалізації в новій для себе діяльності [3].

Взаємодія молодої людини і соціального середовища істотно залежить від тих цілей виховання, які визначаються суб'єктами цього процесу. Це і визначає багатоаспектність розуміння суті цього явища. Кожна епоха кожній державі ставила свої завдання перед освітніми установами. Мета визначалася виходячи з домінуючих ідеологічних переконань і формулювалася у вигляді соціального замовлення. Держава і суспільство завжди розглядали мету педагогічної діяльності як аргументовану турботу про своє майбутнє. Тому формулювання мети найчастіше вбирало в себе постулати, які, на думку правлячої еліти, забезпечували б збереження існуючого ладу і системи соціальних стосунків. В той же час в якості основних аргументів висувалася турбота про майбутнє підростаючого покоління.

Цілі виховання - це очікувані зміни в людині, що відбуваються під впливом цілеспрямованих дій суб'єктів виховання. Можна виявити два основні підходи до визначення цілей виховання. Перший підхід при розробці цілей враховує передусім потребу суспільства, тому вимоги до виховання людини спираються на завдання держави, суспільства. Другий підхід у визначенні цілей припускає в першу чергу облік потреб вихованця. При цьому метою є допомога йому в його соціальному становленні, забезпеченні його пристосування до існуючих соціальних умов і одночасно збереження свого «Я», розвитку індивідуальності. Залежно від ідеології стосунків, яка встановлюється у будь-якому суспільстві, домінував перший або другий підхід. Цілі виховання підрозділяються на

ідеальні і реальні. Ідеалом сучасної людини є особа, що відрізняється гуманним відношенням до людей, самого себе, високою моральністю і духовністю. Інакше кажучи, з позиції ідеалу - людина, гармонійно розвинена, поєднуюча в собі духовне багатство, моральну чистоту і фізичну досконалість особистість.

Гармонійну людину відрізняє гуманне відношення до людей, до самого себе висока моральність і духовність. При цьому потрібно чітко уявляти собі, що гармонійно розвинена людина лише ідеал, орієнтир для визначення реальних цілей, які не суперечать цьому ідеалу. Говорячи про цінність і унікальність особи, її автономності, педагоги професійної школи не можуть не враховувати нерозривний зв'язок людського життя і суспільства, в руслі якого протікає життя на підставі прийнятих норм, що регулюють взаємодію безлічі суперечливих інтересів.

При такому підході підставами для цілей можуть стати наступні потреби професійних учбових закладів:

- самовизначення у колі позитивних цінностей і антицінностей (чинників);

- позитивна самооцінка, почуття власної гідності, відношення до себе як незалежної, самостійної особи;

- професійні норми, що виражаються в професійній етиці і професійних традиціях;

- навички самостійного вибору і ухвалення відповідальних рішень, відстоювання переконань і позицій, навички самоаналізу;

- знання про чинники і ситуації ризику, правила безпечної поведінки, прийомах відходу від конфліктів, у тому числі при зовнішньому тиску;

- адекватні уявлення про почуття, емоції, настрої, їх вплив на поведінку, а також уміння управляти почуттями, долати стреси;

- навички конструктивного і позитивного спілкування, у тому числі з товаришами, колегами і з керівниками підрозділів підприємств і організацій;

- ціннісне відношення до свого здоров'я, переконання в необхідності здорового образу життя і інші.

Реальна мета виховання - це завжди персоніфікована мета, спрямована на того (конкретного) хто навчається, яка повинна привести до досяжного результату за певний час (мета-результат)[3].

Реальні цілі співвідносяться з процесуальними цілями (цілями-напрямами), тобто тими узагальненими цілями, які ставить перед собою педагог або педагогічний колектив по відношенню до тих, що навчаються. При виборі процесуальних цілей враховуються і об'єктивно задане соціальне замовлення, що відбиває громадські потреби до певного типу особи, і особливості конкретного вихованця, його потреби і інтереси.

Цілі виховання визначаються провідними тенденціями гуманістичної педагогіки, що базуються на наступних поняттях :

Активність, яка розуміється як інтеграційна властивість особи. Активність пов'язується із створенням умов, які підвищують вірогідність просування суб'єкта діяльності (самодіяльності) в усвідомленні і розвитку своїх сутнісних сил, в реалізації творчого потенціалу, освоєнні соціальних ролей, закріпленні досвіду ціннісної самопрезентації (у рамках індивідуальної траєкторії розвитку).

Свобода, яка розуміється як реалізація суб'єкта і виборча активність суб'єкта, твердження самого себе в якості повноцінної особи.

Діалог, що розуміється як міжсуб'єктний процес, в якому відбувається взаємодія якісно різних інтелектуально-ціннісних позицій, затверджується необхідність встати на позицію іншого, не відмовляючись від своїх переконань. Діалог припускає унікальність суб'єктів і їх принципову рівність, вільну активність учасників.

Демократичність, яка розуміється як створення індивідуально-орієнтованого алгоритму діяльності, визнання цінності традиції, досвіду як основи для створення життєвого плану.

Творчість, яка нині розуміється не лише як створення нового, раніше не існуючого, але і як відкриття відносно нового для самого суб'єкта освітнього процесу.

Конструктивна діяльність в системі наступних компетенцій: уміння будувати індивідуальну і колективну діяльність в повному її циклі: постановці мети, усвідомленні результату, плануванні, проектуванні і конструюванні (створенні моделі або алгоритму), практичній реалізації, отриманні готового продукту, аналізу результатів, рефлексії і самооцінки; уміння

створювати для себе норми діяльності і поведінки, користуватися або критично відноситися до норм, створених іншими, державою і суспільством; здійснювати в цілях власної освіти вибір дій, предметів пізнання, висувати адекватні підстави вибору; здійснювати рефлексію вибору, поведінки і цінностей, уміти обертати свою свідомість на власну діяльність, використати у своїй діяльності адекватне уявлення про сильні і слабкі сторони своєї особи; виражати себе, світ своїх почуттів.

У зв'язку з цим головною метою сучасної професійної школи - забезпечити кожному, хто навчається можливість гідного і повноцінного життя в суспільстві і реалізація себе в активній професійній діяльності.

Можна виділити чотири основні стратегії виховання відповідно до поставлених домінуючих цілей.

Соціалізуюча стратегія. Перша стратегія, яка сьогодні надзвичайно поширена в психолого-педагогічній теорії і істотно впливає на розуміння соціально-психологічної суті виховання. Соціалізуючій стратегії виховання відповідає модель виховної роботи, яка припускає активізацію взаємодії соціуму і молоді людини з метою цілеспрямованого формування у неї якостей соціально зрілої особи. Ця модель включає такі компоненти, як формування виховуючого середовища або виховного простору. Сьогодні кожному з цих понять надається особливий сенс. Під виховуючим середовищем розуміється динамічна цілеспрямована система стосунків, опосередкованих домінуючими моральними нормами.

Формування виховуючого середовища припускає поетапну педагогічну роботу по оптимізації стосунків усіх компонентів середовища, спрямовану на посилення виховної дії на об'єкт виховання. Інтеграційним же критерієм сформованості виховуючого середовища є її вплив на соціальність молоді людини (тобто на адаптацію його до довкілля, збереження його автономності в цьому середовищі і прояв соціальної активності).

Автори теорії виховного простору (Л.І. Новікова, Н.Л. Селіванова, Д.В. Григор'єв) вважають, що виховний простір є освоєним внутрішньошкільним середовищем, механізмом організації якої є подія.

Акмеологічна стратегія. Другу стратегію виховання можна умовно назвати акмеологічною (від слова «акме» - вершина, вища точка, розквіт). Цей аспект виховання припускає, що процес має бути спрямований на розвиток людини, надання йому максимальної допомоги в реалізації потенційних можливостей, сприяти тому, щоб він досяг власної вершини. Розвиток особистості і індивідуальності є процесом, в якому відбуваються як кількісні, так і якісні перетворення. Процес припускає дозвіл різного роду протиріч, які є джерелами розвитку: протиріччя між потребами молодих людей і можливостями їх задоволення; протиріччя між потенціалами молоді людини і можливостями їх реалізації; протиріччя між цілями, які ставить перед собою молода людина, і умовами їх досягнення. Ці протиріччя проявляються по-різному на різних вікових етапах розвитку людини і мають свою специфіку у вікових межах молоді: від ранньої юності до зрілості. Акмеологічна стратегія спрямована на розвиток сутнісних сфер людини [4].

Акмеологічна стратегія породжує модель виховання, основою якої є створення поля самореалізації для молодих людей, розкриття їх потенціалів. Для цього повинні формуватися умови вибору молодими людьми сфери застосування і розвитку своїх здібностей, задоволення амбіцій. Вони повинні мати можливість спробувати свої сили в різних сферах професійної і громадської діяльності.

Культурологічна стратегія. Формування багатьох особистих рис людини безпосереднім чином залежить від міри освоєння нею культури. «Культурологічна» парадигма більшою мірою орієнтує не на знання, а на освоєння елементів культури. При цьому акцент робиться на особливостях того співтовариства, в якому відбувається процес виховання людини, на формуванні етнічної ідентичності. Етнічна приналежність індивіда забезпечується на основі освоєння ним елементів «своєї» культури, з яких головними виступають для нього цінності і норми життя, діяльності і поведінки. Процес вrostання індивіда в його етнічну спільність і культуру позначається поняттям «інкультурація».

В результаті інкультурації людина набуває здатності вільно орієнтуватися в етнічному середовищі, що оточує його,

користуватися більшістю предметів культури, створених попередніми поколіннями, обмінюватися результатами фізичної і розумової праці, встановлювати взаєморозуміння з іншими народами.

Кожна людина проходить через процес інкультурації, оскільки без її результатів вона не може існувати як член суспільства і свого етносу. Цей складний процес починається в ранньому дитинстві з придбання навичок володіння своїм тілом і засвоєння елементів найближчого життєвого середовища і триває усе її життя. У цьому процесі прийнято виділяти дві основні стадії: первинну (дитячу) і вторинну (дорослу). На першому етапі інкультурації люди освоюють загальнопоширені, життєво важливі елементи своєї культури. При цьому інкультурація характеризується цілеспрямованою дією на молоду людину з метою формування у неї адекватних навичок, необхідних для нормального соціокультурного життя. У будь-якій культурі існують спеціальні форми і способи інкультурації, які забезпечують молодим людям потрібну кількість знань і навичок для їх повсякденної практики. Головною відмінною особливістю інкультурації стає наявність у індивіда здатності до самостійного освоєння соціокультурного оточення в межах, встановлених в цьому суспільстві. Індивід дістає можливість комбінувати отримані знання і навички для вирішення власних життєво важливих проблем: розширюється його здатність приймати рішення, які можуть мати вагомі наслідки для нього і для інших; він отримує право брати участь у складі своєї етнічної групи в діях, результатами яких можуть бути значні культурні зміни. Перший етап інкультурації сприяє збереженню стабільності культури, оскільки основним тут являється відтворення вже наявних зразків, контроль за проникненням в культуру випадкових і нових елементів. Другий етап, саме в період молодості, забезпечує членам суспільства можливість перейняти на себе відповідальність за експериментування в культурі, внесення в неї змін різного масштабу. Гармонійний і послідовний розвиток обох етапів інкультурації завершується формуванням менталітету особи - сукупності установок і властивостей індивіда діяти, мислити, відчувати і приймати світ певним чином. У свою чергу

цей стан ментальності є показником нормального функціонування і розвитку як індивіда, так і соціокультурного середовища.

Зміст виховання, запропонований О.С. Газманом і А.В. Івановим, спрямований на формування базової культури особи. Культура особи розуміється ними як досягнення особою деякої гармонії, що дає їй повноцінне соціальне життя і працю, а також особистий психологічний комфорт. Автори виділяють наступні напрями базової культури: культура життєвого самовизначення; культура сімейних стосунків; економічна культура і культура праці; політична, демократична і правова культура; інтелектуальна, моральна культура і культура спілкування; екологічна культура; художня культура; фізична культура.

Центральною ланкою базової культури автори вважають культуру життєвого самовизначення, яка характеризує людину як суб'єкта власного життя і власного щастя. У самовизначенні головним компонентом є вироблення позиції творця, перетворювача себе. Самовизначення припускає самостійність, позиційну визначеність, програму дій для її втілення. Основною умовою, що забезпечує дію цього механізму, його базою, являється наявність сфер самовизначення: 1) людина; 2) суспільство; 3) природа; 4) інтеграційні продукти людської діяльності (ноосфера). Виховання повинне забезпечувати гармонію людини з самим собою через визначення ним гармонії з іншими людьми, суспільством, природою, людською діяльністю [5].

Екзистенціальна стратегія. Психологи-екзистенціалісти намагалися використати ідеї екзистенціальної філософії для розуміння суті психічних процесів і надання психотерапевтичної допомоги клієнтам. Для розуміння екзистенціального підходу до виховання необхідно звернутись до праць відомого психолога В. Франкла, який намагався розглянути найважливішу категорію екзистенціальної психології: сенс людського існування. Свобода в розумінні В. Франкла - це передусім свобода стати іншим. Екзистенціальний аналіз вважає людину істотою, орієнтованою на сенс і прагнучою до цінностей. У цій якості людина характеризується двома онтологічними (сутнісними) характеристиками: здатністю до самотрансценденції і здатністю до самоусунення. Перша виражається в

Питання педагогіки

постійному виході людини за межі самого себе, в спрямованості його на щось існуюче поза ним. Друга виражається в можливості людини піднятися над собою і над ситуацією, подивитися на себе з боку. Незважаючи на широкий розвиток ідей екзистенціалізму в психології, по відношенню до виховання людини ці ідеї знайшли своє застосування лише у кінці ХХ століття.

Основною ідеєю екзистенціальної стратегії є виділення в якості ідеальної мети формування людини, що уміє прожити своє життя на основі зробленого їм екзистенціального вибору, що усвідомлює її сенс і реалізує себе відповідно до цього вибору. Реалізація цієї мети пов'язана з розвитком екзистенціальної сфери людини, яка припускає формування свідомого відношення до своїх дій, прагнення до морального самоудосконалення, любов до себе та інших, турботу про красу тіла, мови, душі; розуміння моралі в собі. Екзистенціалізм - вчення про людське існування, буття з іншими людьми. Вона характеризується умінням людини управляти своїми стосунками. Позиції і орієнтації, за

допомогою яких індивід вступає у відносини зі світом, визначають суть його екзистенціальної сфери. Ця сфера виконує функцію відбору ідей, позицій, поглядів і ціннісних орієнтацій. Серед цілей розвитку цієї сфери важливими є: забезпечення розвитку позитивної Я-концепції і самоповага; розвиток здатності чуйної поваги до людей; формування навичок соціальної взаємодії; формування ознак плідної орієнтації. Екзистенціальна стратегія припускає створення синергетичної системи, яка б дозволила педагогам професійної школи здійснювати персоніфікований соціально-педагогічний супровід молодих людей в різноманітних життєвих ситуаціях. Отже, проаналізовано 4 стратегії і моделі виховання молоді.

Таким чином, можна зробити висновок: мета виховання визначається потребами розвитку суспільства і залежить від способу виробництва, темпів соціального і науково-технічного прогресу, досягнутого рівня розвитку педагогічної теорії і практики, можливостей суспільства, учбових закладів, учителів і учнів.

Література

1. Подласый И.П. Педагогика: Новый курс: Учеб. для студ. высш. учеб. заведений: В 2 кн. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. – Кн. 1: Общие основы. Процесс обучения. – 576 с.
2. Ковалев Н.Е., Райский Б.Ф., Сорокин Н.А. Введение в педагогику. – М.: Просвещение, 1975. – С.28.
3. Профессиональная педагогика: Учебник для студентов, обучающихся по педагогическим специальностям и направлениям. Под ред. С.Я. Батышева, А.М. Новикова. Издание 3-е, переработанное. М.: Из-во ЭГВЕС, 2009. – 456 с.
4. Гребенюк О.С. Педагогика индивидуальности. – Калининград, 1995. - С. 19 – 65.
5. Сальнікова О.Ф. Аналіз особистісного становлення жінок-військовослужбовців у вищих військових навчальних закладах України // Вісник Національного університету оборони України. Збірник наукових праць. – К.: НУОУ, 2012. – Вип. 2 (27) – С. 59 – 62.